

پیشگیری اجتماعی از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی

(مقاله علمی - پژوهشی)

باقر شاملو*

فرهاد شاهیده**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۳

چکیده

جوامع مختلف با شیوه‌های متنوع کنترل جرایم تروریستی، در راستای تأمین امنیت و حفظ حاکمیت، درصدد کاهش آمار این دسته جرایم هستند. با این حال، رشد روزافزون جرایم تروریستی و ناکارآمدی نظام عدالت کیفری کشورهای مختلف در این زمینه نشان می‌دهد که باید برای رویارویی با این پدیده به صورت زیربنایی عمل کرد. در این راستا، پیشگیری اجتماعی با مداخله در محیط زندگی اجتماعی و توجه به عوامل اصلی ارتکاب جرم، با ابزارهای مختلف در تلاش برای پیشگیری از ورود افراد به فعالیت‌های تروریستی یا خارج کردن آنها از چرخه ارتکاب جرم است. با این حال، نحوه کاربست این سازوکارها امری حیاتی است؛ زیرا این تدابیر بلندمدت در نهایت باید منجر به از بین رفتن یا کاهش پایدار بزهکاری شود. باور غالب در خصوص مرتکبان جرایم تروریستی آن است که یک تروریست همواره تروریست است و به همین دلیل، تنها راه حذف آنها از چرخه جرایم این حوزه، توان‌گیری جسمانی همچون اعدام یا حبس دائم است. با این حال، یافته‌های مطالعات جرم‌شناختی نشان می‌دهد که احتمال موفقیت برنامه‌های پیشگیری اجتماعی در خصوص افراد در معرض خطر بزهکاری یا توقف بزهکاری در میان گروه‌های تروریستی نیز با شیوه‌های مختلف وجود دارد.

کلیدواژه‌گان:

کنترل جرم، پیشگیری اخلاقی، افراط‌زدایی، تروریسم.

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی

baghershamloo@gmail.com

** دانش‌آموخته دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)

farhad_shahideh@yahoo.com

مقدمه

با وجود رشد جرایم تروریستی و ناتوانی نظام‌های کیفری در قبال کنترل جرایم این حوزه، دانش جرم‌شناسی به تحلیل علت‌شناسانه جرایم این حوزه روی آورده است. به همین دلیل، در سالیان اخیر، گروهی از جرم‌شناسان به طور خاص قلمروی مطالعاتی «جرم‌شناسی تروریسم» را به عنوان یک قلمروی مهم در جرم‌شناسی به رسمیت شناخته‌اند.^۱ البته از ورود جرم‌شناسی به حوزه تروریسم بیشتر از دو دهه نگذشته است و یکی از جدی‌ترین انتقاداتی که به جرم‌شناسی تروریسم وارد می‌باشد، عدم امکان نظریه‌پردازی در این حوزه به صورت گسترده است. بر این اساس، جرم‌شناسی پیشگیری به عنوان یکی از شاخه‌های جرم‌شناسی کاربردی که موضوع آن مطالعه آن دسته از وسایل و امکانات علمی مبارزه علیه بزهکاری است، به دنبال عقیم و متوقف کردن جرم، در آستانه ارتکاب یا در شرف ارتکاب است.^۲ پیشگیری اجتماعی گونه‌ای از تدابیر پیشگیرانه است که با مداخله سیاست‌گذاران جنایی در محیط زندگی اجتماعی شهروندان و اهتمام به دلایل بنیادین جرم و آسیب‌های اجتماعی به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مهم جرم‌شناسی پیشگیری شناخته می‌شود.^۳ هرچند، به دلایل مختلف مانند نتیجه‌گرا بودن سیاست‌گذاران برای کوتاه‌مدت و هزینه‌بر بودن سازوکارهای پیشگیری اجتماعی، دستورگذاری جنایی اصلی در حوزه پیشگیری از جرایم تروریستی به سمت تدابیر پیشگیرانه وضعی است، از اثربخشی پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی نیز نباید غافل شد.

برای تعیین تابعان پیشگیری اجتماع‌محور می‌توان نظریه حرفه‌های مجرمانه^۴ در جرم‌شناسی را به کار برد. این نظریه که بخشی از فرایند توقف بزهکاری را تحلیل می‌کند، شامل سه مرحله مهم است. مرحله اول شروع بزهکاری؛ مرحله دوم خط سیر مجرمانه و در نهایت مرحله سوم توقف بزهکاری است. در مرحله اول، ارتکاب اولین جرم توسط فرد تازه‌وارد به منزله شروع بزهکاری است. با این حال، آنچه در این حوزه مهم است، خط سیر مجرمانه است؛ زیرا انتظار

1. Freilich, J. D. and LaFree, G. "Criminology theory and terrorism". *Terrorism and Political Violence*. 27. 2015:p 8.

۲. ابراهیمی، شهرام، *جرم‌شناسی پیشگیری*، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰، ص ۲۰.

۳. قماش، سعید و مرتضی عارفی، *موانع سیاسی و اقتصادی پیشگیری اجتماعی از جرم*، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، بهار و تابستان ۹۶، شماره ۱۳، ص ۸۶.

4. Criminal Career.

می‌رود که با ارتکاب هر جرم، فرد در جرایم بعدی مرتکب جرایم شدیدتر شود. به عبارت دقیق‌تر، جرم دوم شدیدتر از جرم اول و جرم سوم شنیع‌تر از جرم اول و دوم خواهد بود. شدت پیدا کردن جرایم تروریستی در این حوزه، به طور مشخص ناظر بر پایداری در اعتقادات و باورهای رادیکال‌گونه است.^۱ بر این اساس، در خط سیر مجرمانه، نحوه و فرایند ارتکاب جرایم اعضای گروه‌های تروریستی تحلیل می‌شود تا مشخص شود در چه مرحله‌ای این افراد به پختگی جنایی می‌رسند و بنیادگرایی را به مثابه باور اصلی می‌پذیرند. با توجه به مسئله حرفه‌های مجرمانه، به نظر می‌رسد چنانچه اعضای گروه‌های تروریستی غرق در ارتکاب جرم شوند و خط سیر مجرمانه آنها جنبه صعودی داشته باشد، به همان میزان احتمال کارکرد برنامه‌های پیشگیری اجتماعی کمتر شود. به همین دلیل، مهم‌ترین آماج این برنامه‌ها، افراد در معرض خطر و اعضای تازه وارد گروه‌ها هستند. در کنار دو دسته مهمی که به عنوان آماج تدابیر پیشگیری اجتماعی به آنها اشاره شد، دسته سوم این سازوکار پیشگیرانه، آحاد مردم و به ویژه نوجوانان و جوانان می‌باشند. گرچه این دسته از افراد در معرض خطر ارتکاب جرایم تروریستی نیستند و هم‌زمان به عضویت گروه‌های تروریستی نیز درنیامده‌اند، آموزش صلح، دوستی و دوری از اقدامات خشونت‌آمیز در این افراد بسیار حائز اهمیت است، زیرا تمرکز اخیر گروه‌های تروریستی، مانند داعش بر عضوگیری از نیروهای خنثی قرار گرفته است.^۲ در تأیید این گفته، باید به افرادی اشاره کرد که غیرمسلمان هستند، ولی به عضویت گروه‌های تروریستی درآمده‌اند. در این بین، مسیحیانی که در اروپا زندگی می‌کنند، بیشترین شمار را دارند؛ زیرا گروه‌های تکفیری با برداشته‌ها و قرائت‌های خاص دینی و تأکید بر اختلاف میان فرق اسلامی، افرادی را جذب می‌کنند تا به اختلاف فرقه‌ها و مذاهب اسلامی دامن زنند.^۳ بدین ترتیب، در برنامه‌های افراط‌زداپانه باید اعضای تازه وارد گروه‌های تروریستی، افراد در معرض خطر و کلیه آحاد مردم، به ویژه جوانان و نوجوانان را مورد توجه قرار داد.

1. LaFree. G. Dugan, L. Miller. E. *Putting Terrorism in Context: Lessons from the Global Terrorism Database*. New York, NY: Routledge, 2014: p 132.

2. Hogg, M. A. Meehan. C. Farquharson. J. "The solace of radicalism: Self uncertainty and group identification in the face of threat". *Journal of Experimental Social Psychology*. 46. 2010: p 1067.

3. Precht. T. *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe: From conversion to terrorism*, Denmark: Ministry of Justice, 2007: p 90.

مهم‌ترین برنامه‌های پیشگیری اجتماعی از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی را می‌توان در دو قالب تدابیر جامعه‌وی و فردی بررسی کرد. بر این اساس، این پرسش‌ها مطرح می‌شوند که پیشگیری اجتماعی از گذر تدابیر جامعه‌وی چگونه خواهد بود؟ و ابزارهای تدابیر فردی تا چه میزان بر کاهش جرایم تروریستی مؤثر است؟. البته از آنجا که از یک طرف، اقدامات تروریستی معمولاً اعتراض به دولت‌ها محسوب می‌شوند و از طرف دیگر، دولت‌ها متولی پیشگیری از جرم هستند؛ از این رو، اگر بنا به اجرای راهکارهای پیشگیرانه باشد، ابتدا خود دولت‌ها باید از خشونت و تبعیض بکاهند. بدین‌سان، تا دولت‌ها اعتراضات نسبت به خود را مدیریت نکنند، سازوکارهایی مانند صلح، آموزش، اقناع رهبران گروه‌های تروریستی و ... در پیشگیری از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی نسبت به پیشگیری از ارتکاب جرایم تروریستی مؤثرتر خواهد بود.

در نهایت، آنچه ضرورت انجام این پژوهش را توجیه می‌کند، این است که تاکنون رویکرد پیشگیرانه اجتماعی از رفتارهای تروریستی در مطالعات علوم جنایی کشور تا حدود زیادی مغفول مانده و مطالعه جامعه‌وی از این نوع پیشگیری صورت نگرفته است. بر این اساس، مقاله حاضر به دنبال آن است تا با تبیین ماهیت پیشگیری اجتماعی از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی، انواع آن را با مطالعه تطبیقی نظام پیشگیری برخی کشورها، مانند انگلستان و فرانسه، مورد بررسی قرار دهد. در این جستار، ابتدا پیشگیری اجتماعی از گذر تدابیر جامعه‌وی با محوریت خانواده، آموزش و دین بررسی می‌شود. سپس، تدابیر فردی در قالب پیشگیری اخلاقی و افراط‌زدایی تبیین خواهد شد.

۱. پیشگیری اجتماعی از گذر تدابیر جامعه‌وی

پیشگیری از ارتکاب جرم لزوماً مستلزم تشدید کیفر و افزایش پاسخ‌های سرکوبگرانه نیست. ریشه‌های بزهکاری تروریستی را باید در بطن اجتماع یا ساختار زیستی و روانی مرتکبان تروریستی باید جست.^۱ در همین راستا، راهبردهای کنترل بیرونی در پیشگیری اجتماعی از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی با تأکید بر ایجاد تغییرهای اصلاح‌گرایانه فردی و اجتماعی، زمینه

۱. امیدی، جلیل، *ارزیابی انتقادی طرح تشدید مجازات جرایم اخلال در طرح امنیت روانی جامعه*، در: نجفی ابرنآبادی، علی حسین، علوم جنایی (مجموعه مقالات)، نکوداشت دکتر محمد آشوری، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶، ص ۵۶.

جلوگیری از ارتکاب این جرایم را تا حدود زیادی به صورت پایدار فراهم می‌نماید. بدین ترتیب، با توجه به اهمیت تدابیر جامعه‌ی در حوزه پیشگیری اجتماعی تلاش می‌شود تا نقش مهم‌ترین نهادهای اجتماعی شامل خانواده، نهادهای دینی و آموزشی تحلیل شود.

۱.۱. پیشگیری خانواده‌محور

با توجه به رشد جرایم تروریستی در سراسر جهان، امروزه بر نقش خانواده به عنوان یک متغیر مهم به منظور پیشگیری از جرایم این حوزه تأکید شده است. به همین دلیل، امروزه بیشتر دولت‌ها الگوهای خانواده‌محور را برای پیشگیری از بنیادگرایی و دخالت در رفتارهای تروریستی تأکید کرده‌اند. شواهد نشان می‌دهد که از آغاز هزاره سوم، خانواده‌ها نقش مهمی در پیشگیری از جرایم تروریستی داشته‌اند؛ به نحوی که امروزه ثابت شده است نقش خانواده‌ها در پیشگیری از جرایم این حوزه بیش از سایر شبکه‌های اجتماعی همچون مدرسه، گروه دوستان و ... است.^۱ از گذر رویکرد پیشگیرانه، خانواده‌ها با شناسایی و تمرکز بر زمینه‌های خشونت‌گرایی، از طریق هدایت و پایش رفتارهای فرزندان خود، مانع از رشد این تفکرات در آنها می‌شوند. آنچه موجب اهمیت فزاینده نهاد خانواده شده، رشد پدیده کودکان تروریست است. مسئله کودکان تروریست امروزه به یک مشکل جهانی تبدیل شده است. بر اساس یافته‌ها و مشاهدات، گروه‌های تروریستی در یک دهه اخیر اقدام به استخدام کودکان کرده‌اند. دلیل این امر بیش از آنکه پایین آوردن هزینه‌ها یا استخدام راحت آنها باشد، به مسئله شکل‌گیری افکار بنیادگرایانه در کودکان مربوط می‌شود. طبق مطالعات جرم‌شناسی خشونت، گرایش فزاینده به خشونت در کودکان ممکن است آنها را وارد چرخه‌های خشونت‌آمیز کند.^۲ به عبارت دقیق‌تر، کودکان به دلیل ضعف قوه تفکر به راحتی تحت تأثیر افکار گروه‌های تروریستی قرار می‌گیرند. این امر علاوه بر آنکه موجب می‌گردد تا فرایند جذب و پایداری آنها در گروه‌های تروریستی به خوبی شکل گیرد، باعث می‌شود تا سن شروع بزهکاری در حرفه‌های مجرمانه پایین بیاید. با توجه به آنکه خانواده مهم‌ترین نقش را در فراگیری قواعد، اصول و چارچوب‌های اخلاقی دارد، لذا در فرایند تربیت و

1. Boucek. C. "Extremist reeducation and rehabilitation in Saudi Arabia". *In Criminology of Terrorism*. Bjrigo & Horgan. 2009: p 321.

2. Al-Shishani. M. B. "Taking al Qaeda's Jihad to Facebook". *The Jamestown Foundation: Terrorism Monitor*. 8(5). 3. 2010: p 67.

رشد باید الگوهای رفتاری مورد انتظار جامعه را به فرزندان آموزش دهد.^۱ بر این اساس، قانون‌مداری، صلح و پرهیز از خشونت و افراط‌گرایی مهم‌ترین راهبردهایی هستند که می‌توانند به پیشگیری از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی کمک کنند. علاوه بر آن، نکته مهم دیگر آن است که خانواده‌ها باید نهادهای رقیب خود را که عامل محرک پیوستن به گروه‌های تروریستی هستند، خنثی کنند.

همچنین، تعهد به اعضای خانواده‌ها می‌تواند نقش مهمی در پیشگیری اجتماعی داشته باشد؛ زیرا در این بستر، تعهد فرد در قبال همسر، فرزندان، والدین و سایر اعضای خانواده موجب می‌شود که وی به سمت صلح حرکت کند. از همین رو، علقه‌های خانوادگی و وجود صمیمیت و تعهد در خانواده‌ها خود عامل مهمی است که می‌تواند مانع از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی شود. با این حال، گرچه تعهد و صمیمیت ممکن است موجب پیشگیری از جرم شود، در میزان کارکرد آن نباید اغراق کرد؛ زیرا ممکن است تمامی تروریست‌ها دارای علقه‌های خانوادگی باشند و با وجود آن، به عضویت گروه‌های تروریستی درآمده باشند. از این رو، صرف وجود علقه خانوادگی کارکرد پیشگیرانه ندارد و حتی همین علقه‌های خانوادگی می‌تواند عامل جرم‌زا باشد. برای نمونه، برخی زنان اعمال تروریستی را با انگیزه‌های کاملاً شخصی مانند انتقام ناشی از غم و اندوه ناشی از دست دادن یکی از اعضای خانواده، مرتکب می‌شوند.^۲ بدین سان، درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی گاهی می‌تواند ناشی از یک تجربه ناگوار در زندگی شخصی مرتکب باشد و تعهد به اعضای خانواده موجب شدت در پاسخ به تبعیض‌ها و خشونت‌های دولتی شود.

با این حال، برای تبیین بهتر مسئله می‌توان دو حالت مختلف را در نظر گرفت. در حالت اول، فرد در معرض ارتکاب جرایم تروریستی نیست و دارای علقه‌های خانوادگی بالا نیز می‌باشد. در این شرایط، بدون شک صرف وجود علقه موجب پیشگیری می‌شود. اما در حالت دوم فرد در معرض ارتکاب جرایم تروریستی و دارای علقه‌های خانوادگی بالاست. در این شرایط، بدون شک

۱. نجفی‌ابرنادادی، علی‌حسین، *پیشگیری از جرم: از آموزه‌های جرم‌شناختی تا قانون‌گذاری جرم‌شناختی*، مجموعه سخنرانی‌های همایش ملی علمی-کاربردی پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه، دادسرای عمومی و انقلاب مشهد، جلد ۱، ۱۳۸۹، ص ۵۹.

2. Simon, R. Tranel, A. *Women Terrorists, in: Criminologists on Terrorism and Homeland Security*, Cambridge University Press, 2011: p 121.

تعهد به خانواده در شرایطی موجب پیشگیری از عضویت در گروه‌های تروریستی می‌شود که میزان تعهد به خانواده بیش از میزان تعهد به ایدئولوژی باشد. بدین‌سان، خانواده‌ها باید با توجه به گفتمان‌های صلح‌آمیز، ساخت اجتماعی مبتنی بر گفتگو و صمیمیت را شکل دهند تا از این طریق مانع از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی شوند.

۱.۲. پیشگیری آموزش محور

دومین سازوکار مهم اجتماعی، رویکرد آموزش‌مدار است. این رویکرد که گنجایش بسیار زیادی برای پرورش افراد و توسعه فرهنگ قانون‌مداری دارد، افراد را از سن پایین، آماده هنجارپذیری و پذیرش بایدها و نبایدهای اجتماعی می‌کنند. با توجه به آنکه تربیت شهروندان، یکی از نتایج نظام شهروندی است، این امر باید به صورت جدی در سیاست‌گذاری نظام آموزشی کشور قرار گیرد؛ زیرا موجب هم‌نوایی افراد با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی می‌شود. با توجه به آنکه امروزه ثابت شده است افراد در سن ۱۵ تا ۱۸ سال در معرض بیشترین خطر برای پیوستن به گروه‌های تروریستی قرار دارند،^۱ وزارت آموزش و پرورش با توجه به رسالت خود مبنی بر انجام وظایف اخلاقی و علمی، نقش مهمی در کارکرد صحیح برنامه‌های افراط‌زدایانه دارد؛ زیرا کودکان بعد از خانواده، وارد محیط‌های آموزشی مانند مدرسه می‌شوند. به این دلیل، آموزش و پرورش می‌تواند فرهنگ عمومی در خصوص افراط‌زدایی را شکل دهد. بر همین اساس، می‌توان از ظرفیت‌های آموزش و پرورش در راستای پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی استفاده کرد. ایجاد تعادل در شخصیت، آموزش مهارت‌های زندگی، خودآگاهی و برقراری رابطه بین فردی سازگاران از مهم‌ترین برنامه‌های آموزش و پرورش در این خصوص است.^۲

یکی از مهم‌ترین برنامه‌های پیشگیرانه زودرس ناظر بر حالتی است که مدارس به این نتیجه می‌رسند که برخی از دانش‌آموزان در فضای اجتماعی بنیادگرا حضور دارند یا تحت تأثیر آن قرار گرفته‌اند. بدین‌سان، در مورد این افراد احتمال افراطی‌گرایی و خشونت‌های بنیادگرایانه وجود دارد. به همین دلیل، مدارس این دانش‌آموزان و خانواده‌های آنها را دعوت می‌کنند تا از طریق

1. Decker, S. H and Pyrooz, D. C. "I'm down for a Jihad": How 100 years of gang research can inform the study of terrorism, radicalization, and extremism." *Perspectives on Terrorism*, 9, 2015: p 108.

۲. صالحی، کریم، *پیشگیری اولیه مدرسه‌محور از بزهکاری*، در: نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، دایره‌المعارف علوم جنایی، کتاب چهارم، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸، ص ۲۲۲.

مداخله زودرس، مانع از ارتکاب جرایم احتمالی توسط آنها شوند. یکی از نمونه‌های مهم اتخاذ شده در این حوزه مداخله مدارس و تلاش برای قطع ارتباط جوانان آلمانی با گروه‌های نئونازیسم بود. مطالعات نشان می‌دهد که پس از حضور جوانان در برنامه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد، ارتباط آنها با گروه‌های رادیکال به نحو چشم‌گیری کاهش یافت.^۱ با توجه به آنکه مداخلات زودرس در خصوص دانش‌آموزان آلمانی موجب قطع ارتباط آنها با گروه‌های افراطی شده است، به نظر می‌رسد که اتخاذ این برنامه در قلمروی جرایم تروریستی نیز حائز اهمیت باشد؛ زیرا افراط‌گرایی و بنیادگرایی نئونازیسم و گروه‌های تروریستی وجه مشترک این گروه‌ها محسوب می‌شود. در این بستر، اولین اقدام پیشگیری اولیه از ارتکاب جرم توسط جوانان است. علاوه بر آن، یکی از مهم‌ترین برنامه‌های مدارس در پیشگیری از جرایم تروریستی، آموزش معلمان است. معلمان به عنوان یکی از کنشگران اجرای راهبردهای پیشگیرانه از جرایم تروریستی نقش مؤثری در آموزش ارزش‌های بنیادین در برابر افراطی‌گری دارند. بر همین اساس، در «راهنمای پیشگیری از افراطی‌گری خشونت‌آمیز یونسکو برای معلمان» به محورهای آموزشی احترام به تفاوت‌ها، ارزش‌های حقوق بشری، زندگی مسالمت‌آمیز در کنار یکدیگر و نقش جوانان تأکید شده است.^۲ بدین معنا که معلمان با درک صحیح جرایم تروریستی و آشنایی با روش‌های پیشگیرانه به دانش‌آموزان کمک کنند تا وارد جرایم این حوزه نشوند.

۱.۳. پیشگیری دین‌محور

از آغاز هزاره سوم، دین دارای یک کارکرد دوگانه و معارض شده است؛ به نحوی که از یک‌سو، به عنوان عامل خشونت‌زا و از سوی دیگر، به مثابه متغیر صلح‌آفرین معرفی می‌شود. دین می‌تواند در ظهور یا کنترل بنیادگرایی و افراط‌باوری نقش مهم داشته باشد. به همین دلیل، توجه به نقش دین در ظهور یا پیشگیری از جرایم تروریستی موجب شده تا سیاستمداران به این مسئله توجه کنند. برای نمونه، در آمریکا و پس از حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر، متعاقب دستور بوش، رئیس‌جمهور وقت آمریکا، کارگروهی تأسیس شد تا نقش دین در پیشگیری از جرایم تروریستی را بررسی کند. در سال ۲۰۰۲ م نیز نهاد مهم دیگری شکل گرفت تا در مورد نقش

1. Spalek, B. (ed.). *Counter-Terrorism: Community-Based Approaches to Preventing Terrorism Crime*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2012:p 82.

2. UNESCO. *A Teacher's Guide on The Prevention of Extremism*. United Nations Publication. 2016:pp 30-40.

دین در پیشرفت بین‌المللی مقابله با جرایم تروریستی تحقیق کند. مطالعات این دو نهاد نشان داد که تمامی ادیان می‌توانند نقش مهمی در پیشگیری از جرایم تروریستی داشته باشند. بدین‌سان، مشخص شد که فرقه‌های افراطی اسلامی جزء گروه‌هایی هستند که احتمال کنترل آنها کم است. با این حال، در دوران ریاست جمهوری باراک اوباما در آمریکا، کارگروه ویژه سیاست‌گذاری دینی در وزارت خارجه آمریکا شکل گرفت تا نقش دین در مقابله با افراط‌گرایی تحلیل و در سیاست‌گذاری اعمال شود.^۱ با این حال، رشد خشونت‌های افراطی و برگرفته از عقاید دینی موجب شده تا سازمان ملل متحد نیز سندی را در خصوص پیشگیری از خشونت تنظیم کند. این سند که به برنامه کنشگران و رهبران دینی در پیشگیری از خشونت^۲ معروف شده است، در سال ۲۰۱۷ م توسط دبیر کل سازمان ملل متحد منتشر گردید. بر اساس بند اول این سند که در قالب برنامه‌های پیشگیرانه آمده است، رهبران دینی از اعلام پیام‌هایی دال بر خشونت و خصومت منع شده‌اند. همچنین، رهبران دینی مکلف شده‌اند که در زمان ارتکاب جرایم عقیدتی، سکوت نکرده، به شدت با ارتکاب جرایم این چنینی مخالفت کنند.^۳

در اندیشه رهبران دینی، برابری و صلح دو ایده اصلی است که به نظر می‌رسد به صورت هدفمند اتخاذ شده است؛ زیرا به نظر می‌رسد که این دو ایده به صورت کامل در نقطه مقابل خشونت‌گرایی و افراط‌گرایی قرار می‌گیرد. به بیان دیگر، تروریست‌ها در ارتکاب جرایم تروریستی و با تأکید بر رویکردهای بنیادگرایانه از یک‌سو، برخی افراد را مستحق مجازات شدن می‌دانند. برای نمونه، گروه داعش در زمره گروه‌های تروریستی است که بزه‌دیدگان تروریستی را مستحق کشته شدن می‌داند؛ زیرا این افراد آموزه‌های دین اسلام را رعایت نمی‌کنند و به همین دلیل مهدورالدم محسوب می‌شوند. لذا، در این گروه‌های تکفیری، به قتل رساندن دیگران از یک موضع بالا به پایینی رخ می‌دهد؛ بدین معنا که اعضای گروه‌های تروریستی دارای قدرت ایمان بالا هستند و در مقابل، قربانیان جرایم تروریستی باید کشته شوند. در این بستر، به خوبی می‌توان انکار بزه‌دیده را مشاهده کرد. بر اساس این راهبرد، تروریست‌ها ورود خسارت به بزه‌دیده را می‌پذیرند، اما آن را ناشی از دیدگاه اخلاقی و ذهنی خود نسبت به بزه‌دیده می‌دانند. در این

1. McCauley, C. and Moskaleiko, S. "Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism". *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 2002:p 423.

2. Program of Religious Activists and Leaders in Violence Prevention.

3. UN Document. *Program of Religious Activists and Leaders in Violence Prevention*. Article 5.

شرایط ممکن است بزه‌کاران ادعا کنند که برخی بزه‌دیدگان به طور ناشایست رفتارهایی انجام داده‌اند و بدین دلیل شایسته آن هستند که مورد تعدی قرار گیرند. در این چارچوب رفتارهای غیرقانونی بزه‌کاران به مثابه مجازات برحق یا نوعی اقدام متقابل در نظر گرفته می‌شود. این امر علاوه بر آنکه الگوهای غیراخلاقی ارتکاب جرم را رد می‌کند، موجب نادیده گرفتن بزه‌دیده نیز می‌شود. از سوی دیگر، راهبرد اصلی برای نشان دادن موضع بالا به پایینی اعضای گروه‌های تروریستی در قبال شهروندان، استفاده از خشونت است. این خشونت که به شکل افراطی روی می‌دهد، در عمل موجب می‌شود تا شهروندان بی‌گناه قربانی خشونت شود.

در نهایت می‌توان گفت که آموزه‌های دینی با رد نگرش‌های افراطی و گسترش پیام صلح، دوستی و برابری در تمامی ادیان الهی بر پیشگیری از رفتارهای خشونت آمیز مانند رفتارهای تروریستی تأکید دارد. همچنین، با توجه به اینکه ایدئولوژی دینی جرم‌زا ناشی از التقاط معرفت‌شناسانه دینی گروه‌های تروریستی است، لذا آموزش ارزش‌های واقعی دینی می‌تواند نقش مؤثری از درگیر شدن در رفتارهای تروریستی داشته باشد. آزادی عقاید دینی و اجتماعات مربوط به آن از یک سو و رفتار یکسان با ادیان مختلف علاوه بر اینکه یکی از مؤلفه‌های حکمرانی خوب است، در عدم ایجاد حس تبعیض و اعتراض در افراد که می‌تواند در نهایت به اقدامات تروریستی منتهی شود، نقش مؤثری دارد. دین نوعی نظارت بیرونی نیز از سوی دینداران ایجاد می‌کند و از این رو موجب ایجاد حس مسئولیت در شهروندان به عنوان ناظران غیررسمی می‌شود. ترویج گفتمان‌های مذهبی و فرهنگی در بین کشورها به ویژه کشورهایی که بیشتر درگیر اقدامات تروریستی هستند، می‌تواند دین را به عنوان یک عامل پیشگیرانه از درگیر شدن در فعالیت‌های تروریستی توجیه نماید.

۲. پیشگیری اجتماعی از گذر تدابیر فردی

در کنار تدابیر جامعه‌ی، باید به مصادیق و سازوکارهای فردی نیز اشاره کرد. این تدابیر، اغلب از طریق ابزارهای بیرونی و با تأکید بر عوامل درونی موجب پیشگیری یا توقف جرایم تروریستی می‌شوند. تدابیر فرمدار پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی عبارت است از: پیشگیری اخلاقی و افراط‌زدایی.

۲.۱. پیشگیری اخلاقی

شاخص‌های اخلاقی و وجدانی می‌تواند یک عامل مهم پیشگیرانه از جرایم تروریستی باشد. نظام پیشگیری مبتنی بر اخلاق، بدون در نظر گرفتن حسابگری کیفری، سدی در برابر ارتکاب جرم به شمار می‌رود. بنابراین، چنانچه، تحلیل‌های هزینه-فایده، منافع حاصل از ارتکاب جرم را بیش از هزینه‌های آن برآورد کند، سازوکارهای پیشگیری اخلاق‌مدار، می‌تواند مانع ارتکاب جرم تروریستی شود. بدین‌سان، زمانی که از پیشگیری اجتماعی و هدف آن یعنی کاهش نرخ جرم بحث می‌شود، درونی کردن کنترل اجتماعی و رعایت قاعده‌های اخلاقی نقش مهمی می‌یابند.^۱ بر این اساس، وجود پلیس درونی آگاه، درجه خودکنترلی بالا و غلبه بر متغیرهای تسهیل‌کننده ارتکاب جرم به پیشگیری از جرایم این حوزه کمک می‌کند. از این‌رو، به نظر می‌رسد که به موازات تقویت علقه‌های اجتماعی و حساسیت جامعه در قبال مسائل اخلاقی، نرخ جرایم تروریستی نیز کاهش یابد.

این مسئله که نشانگر نسبی بودن مفهوم اخلاق است، ریشه در نظریه‌های جرم‌شناسی همچون نظریه خرده‌فرهنگ مجرمانه دارد. خرده‌فرهنگ مجرمانه، یعنی ذهنیت اخلاقی و رفتاری که در یک گروه مجرمانه ایجاد می‌شود. با وجود آنکه خاستگاه نظریه‌های خرده‌فرهنگی بر بزهکاری‌ها و انحرافات جوانان متمرکز بوده است،^۲ اما اصول کلی حاکم بر خرده‌فرهنگ مجرمانه شامل جرایم تروریستی نیز می‌شود. به عبارت بهتر، زمانی که فرهنگ جرم‌زا در گروه تروریستی حاکم باشد، یک الگوی اخلاقی و هنجاری در گروه شکل می‌گیرد که بر اساس آن، ارتکاب جرم به عنوان یک ارزش و امر بهنجار تلقی می‌شود. البته، ارائه الگوهای اخلاقی به اعضای گروه و سهیم کردن آنها در فرایند ارتکاب جرم کار ساده‌ای نیست. بر همین اساس، ممکن است که گروه‌های تروریستی برای ارتکاب جرم به فنون خنثی‌سازی متوسل شوند و از این طریق، به تقویت الگوهای اخلاقی ارائه شده در سازمان کمک کنند.

۱. شیری، عباس، سیاست‌گذاری جنایی: از کنترل درونی تا کنترل بیرونی، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، پاییز ۹۷، شماره ۳، ص ۱۱۱.

۲. نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین و حمید هاشم‌بیگی، *دانشنامه جرم‌شناسی*، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۷، ص ۲۶۴.

این ملاحظه نشان می‌دهد که از یک سو اعضای گروه‌های تروریستی با تأکید بر اخلاق و رسالت مرتکب جرم می‌شوند و انسان‌های هنجارمند نیز با تمرکز بر مسائل اخلاقی و وجدانی از ارتکاب جرم خودداری می‌کنند. به نظر می‌رسد که این دوگانه معارض تنها در مورد جرایم تروریستی صادق باشد؛ زیرا در بقیه جرایم نامشروع بودن رفتار و قبح اجتماعی رفتار یک امر مشترک است. با این حال، ماهیت خاص جرایم تروریستی و ایدئولوژیک‌محور آن موجب می‌شود تا بزهکاران و ناکرده‌بزه‌ها اخلاق را به عنوان مبنای رفتارهای خویش معرفی کنند. لذا، توجه به مسائل اخلاقی، دوگانه‌ای معارض را در حوزه جرایم تروریستی به وجود آورده است. در این راستا، عده‌ای از افراد با توسل به اخلاق، مرتکب جرایم تروریستی نمی‌شوند و دسته‌ای دیگر با عنایت به اخلاق هنجاری، مرتکب جرایم این حوزه می‌شوند. بدین سان، دوگانه معارض شکل گرفته در این حوزه، این ایده را به وجود می‌آورد که پیشگیری اخلاقی چطور می‌تواند به پیشگیری از جرایم تروریستی کمک کند؟

به باور جرم‌شناسان، خودکنترلی و پایبندی به اخلاق، مهم‌ترین عامل در خودداری از ارتکاب رفتارهای مجرمانه است.^۱ در این راستا، گرچه بسترهای اجتماعی، گاه افراد را به سوی ارتکاب رفتارهای مجرمانه سوق می‌دهد، اما نیروی درونی قوی به مثابه عامل پیشگیرانه مانع ارتکاب جرم می‌شود. این در حالی است که در نقطه مقابل، خودکنترلی پایین به عنوان یکی از علت‌های جرم در نظر گرفته می‌شود. نظریه خودکنترلی که توجه به نیروی درونی و اخلاق انسان‌ها دارد، مبین این نکته است که نقش خودکنترلی در پیشگیری از بروز پدیده‌های مجرمانه مهم‌تر و مؤثرتر از کنترل اجتماعی رسمی و توسل به ضمانت‌اجراهای کیفری است. بر این اساس، هیچ امری مانع از رفع علاقه مرتکبان تروریست در ارتکاب جرم نیست و به همین دلیل، اصل بر آن است که تمامی افراد بزهکار هستند. بنابراین، در لحظه‌ای که تروریست‌ها تصمیم به ارتکاب جرم می‌گیرند، به بهای پرداختی در قبال آن توجهی نمی‌کنند. با این حال، گرچه اصل بر بزهکاری افراد است، در عمل آنچه موجب می‌شود تا افراد مرتکب جرم تروریستی نشوند، خودکنترلی است. از همین رو، در ارتکاب جرایم تروریستی یا در خصوص پیوستن یا نپیوستن به این گروه‌ها، افراد در دوراهی قرار می‌گیرند. از یک طرف، انتقام، ترس، انجام وظایف دینی و ... محرک ارتکاب و

1. Gottfredson, M. and Hirschi, T. "The true value of Lambda would appear to be zero: An essay on career criminals, criminal careers, selective incapacitation, cohort studies, and related topics". *Criminology* 24(2). 1986: p 53.

پیوستن محسوب می‌شوند و از طرف دیگر، شخصیت قوی و باثبات مانع از آن می‌شود. در این شرایط، خودکنترلی پایدار یا موقعیتی و غلبه آن بر محرک‌های جرم در قالب توجه به رویکردهای اخلاقی می‌تواند مانع ارتکاب جرم شود. بدین‌سان، باید گفت که در فرایند خودکنترلی از یک‌سو، فرد در معرض ارتکاب جرایم تروریستی قرار می‌گیرد و مفاهیمی چون بی‌عدالتی، ظلم و ... ممکن است به عنوان عامل سوق‌دهنده در نظر گرفته شود و از سوی دیگر، سازوکارهای اخلاقی مانع ارتکاب جرم محسوب می‌شوند. بدیهی است در این شرایط، جنگ میان عوامل بازدارنده و عوامل تسریع‌کننده جرم صورت می‌گیرد. بنابراین، غلبه هر یک از این دو عامل دو نتیجه متفاوت را در پی خواهد داشت. با این حال، چنانچه فرد دارای ثبات شخصیت و پایبندی به اخلاق باشد، امکان غلبه بر عوامل تسریع‌کننده جرم بالا می‌رود.

۲.۲. افراط‌زدایی

با توجه به پیوند میان جرایم تروریستی و باورهای دینی - مذهبی باید گفت که افراط‌گرایی^۱ یکی از مهم‌ترین دلایل ارتکاب جرایم تروریستی است. در این شرایط، باورهای مبتنی بر تعصب و نفرت به عنوان یک متغیر اساسی در جرایم تروریستی محرک ارتکاب جرم محسوب می‌شود. با این حال، در یک تعریف کلی‌تر، افراط‌گرایی نه تنها افکار و باورهای متعصبانه اعضای گروه‌های تروریستی را در برمی‌گیرد، بلکه ناظر بر فرایندی است که در آن افراد در معرض خطر ارتکاب جرایم تروریستی هستند.^۲ در نقطه مقابل، افراط‌زدایی به معنای استفاده از روش‌ها و فنونی است که بتوان بر فرایند افراط‌گرایی غلبه یا آن را به شیوه معکوس هدایت کرد. در این بستر، نهادهای دولتی و جامعه‌ی تلاش می‌کنند تا با توسل به روش‌های پیشگیرانه، افراط‌زدایی را به عنوان یک امر مهم در این حوزه در دستور کار قرار دهند. بر این اساس، مهم‌ترین تدابیر افراط‌زدایی را می‌توان به اقماع رهبران، برنامه‌پایش و افراط‌گرایی‌زدایی در کمپ‌های مهاجران و پناهجویان تقسیم کرد.

1. Radicalism.

2. Doosje, B and Others. "Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat". *Journal of Social Issues*. 69(3). 2013:p 590.

۲.۲.۱. اقلان رهبران و اعضای گروه‌های تروریستی

رهبران گرانگاه سازمان‌های تروریستی را تشکیل می‌دهند. ویژگی‌های اصلی چنین رهبرانی عبارت‌است از: آرمان‌گرایی، اعتماد به نفس، قدرت بیان، اعتقاد راسخ به هدف، تابوشکنی، مخالفت با وضع موجود و مردم‌گرایی. رهبران گروه‌های تروریستی که جزء رهبران فرهنگ‌محسوب می‌شوند، از کاربزمای سیاسی یا دینی بهره‌مند هستند.^۱ رهبران این گروه‌ها با تأکید بر ویژگی‌هایی چون ثبات، اقتدار و ... اهداف اصلی گروه‌های تروریستی را تعریف می‌کنند. با این حال، اگر گروه‌های تروریستی، سیاسی یا مذهبی باشند، باید گفت که رهبران از یک‌سو، از بالاترین قدرت سیاسی یا دینی برخوردارند و از سوی دیگر، ظرفیت مجرمانه آنها از دیگران بالاتر است. با توجه به نقش مهم رهبران گروه‌های تروریستی، اتخاذ یک رویکرد افتراقی در حوزه پیشگیری اجتماعی می‌تواند بر اساس فرایند اقلان و مذاکره صورت گیرد. در این حالت، گروه‌های ذی‌نفوذ و جناح‌های مخالف، می‌کوشند تا از طریق وسایل ترغیبی و امتناعی، رهبران گروه‌های تروریستی را متقاعد می‌کنند تا انجام جرایم تروریستی را ترک کنند.^۲ بر این اساس، فرایندهای اقلان در زمره راهکارهای پیشگیری شناختی قرار می‌گیرد.

پیشگیری شناختی تدبیرهایی است برای جلوگیری از شکل‌گیری باورهای جرم‌زا و پالایش ذهن و اندیشه و شناخت‌هایی که می‌تواند صافی رفتارهای ناقض حقوق، آزادی و نظم اجتماعی باشد. بنا بر نظریه شناختی جرم که روی دیگر آن پیشگیری شناختی است، ارتکاب جرم تروریستی بر پایه تصورات و درک و تفسیر مجرم از موقعیت است که او را به سوی ارتکاب جرم رهنمون می‌سازد، نه اینکه او را وادار به آن کند. از این دیدگاه، ارتکاب جرم تروریستی واکنش قهری نیست، بلکه کنشی است که شخص بر پایه آگاهی و درک خود از یک موقعیت انجام می‌دهد.^۳ در این راستا، باید افکار جرم‌زای افراد اصلاح شود و برخی الگوهای منفی که تروریست‌ها را برای ارتکاب جرم قانع می‌نماید، از بین ببرد. بدین ترتیب، در این بستر، رهبران گروه‌های تروریستی برای زمان مشخصی از وجهه خشونت‌بار خود فاصله می‌گیرند و در قالب

1. Matsumoto, D and others. "Emotions expressed in speeches by leaders of ideologically motivated groups predict aggression". *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 6. 2014: p 13.

2. Joosse, P. "Leaderless resistance and ideological inclusion: The case of the earth liberation front." *Terrorism and Political Violence*. 19. 2007: p 357.

۳. قماش، سعید و الناز جهانگیری، **پیشگیری شناختی**، فصلنامه تحقیقات حقوقی، پاییز ۹۶، شماره ۷۹، ص ۳۰۸.

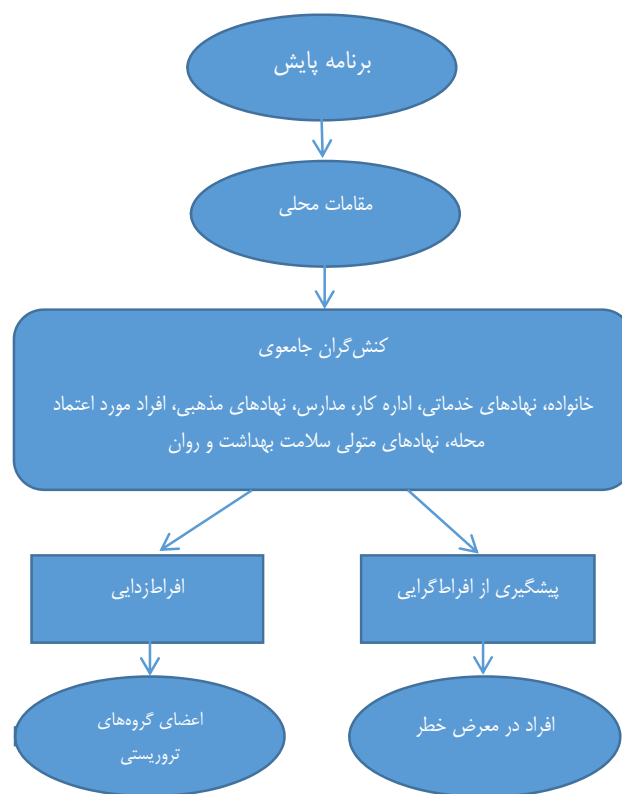
مباحث ایدئولوژیک دینی یا سیاسی با دیگران مواجه می‌شود. البته گرچه که افکار رهبران گروه‌های تروریستی اغلب منجمد و توأم با تعصب است، مذاکره‌کنندگان رقیب باید از چنان قدرتی برخوردار باشند که افکار ارتجاعی آنها را تغییر دهند. بدین‌سان، تبادل اندیشه‌ها برای رسیدن به درک و حل نمودن گزاره‌های شناختی نادرست مانند برتری‌جویی نسبت به یک فرد یا گروه به دلایل مختلف مانند تعلق آن به یک گروه یا قومیت و ... نقش مؤثری در پیشگیری اجتماعی از طریق فرایندهای اقناعی دارد. با توجه به آنکه اعضای مهم گروه‌های تروریستی همچون شکنجه‌گراها، نیروهای انتحاری و افراد حاضر در عملیات اجرایی جرایم تروریستی با باورها و اعتقادات عمیق ایدئولوژیک خو گرفته‌اند، امکان کارکرد روش اقناعی برای آنها نیز مانند رهبران گروه‌های تروریستی که ثبات، تعهد، بنیادگرایی، فره‌مندی گسترده ای دارند، پایین است. به همین دلیل، به طور کلی، فرایند اقناع‌سازی اعضای گروه‌های تروریستی در مورد اعضای تازه‌وارد گروه کارکرد بیشتری دارد؛ زیرا این افراد به تازگی به گروه‌های تروریستی پیوسته و دارای جایگاه شکننده‌ای در گروه هستند. به عبارت دقیق‌تر، اعضای تازه‌وارد ممکن است، حتی مرتکب یک جرم هم نشده باشند. بر این اساس، می‌توان گفت که حرفه‌های مجرمانه برای این افراد آغاز نشده است. در این قسمت، به طور مشخص می‌توان از طریق فرایندهای اقناعی و بیان اهداف فرعی که پوشش منافع اعضای گروه‌های تروریستی است، مسیر خروج این افراد را از گروه‌های تروریستی فراهم نمود. علاوه بر افراد تازه‌وارد، اعضای آسیب‌پذیر و فریب‌خورده نیز می‌توانند در این بین آماج برنامه‌های اقناعی قرار گیرند. از همین رو، کودکان و زنان تروریست اغلب به عنوان اعضای آسیب‌پذیر حاضر در گروه‌های تروریستی می‌توانند در فرایندهای اقناعی موضوع تدابیر پیشگیرانه قرار گیرند. در هر حال، احتمال موفقیت برنامه‌های اقناعی در میان افراد فوق بسیار بیشتر از رهبران و مدیران عالی‌رتبه و میانی گروه‌های تروریستی است. علاوه بر روش‌های اقناعی، برخی کشورها به صورت اختصاصی سازوکارهایی را پیش‌بینی کرده‌اند که الگویی برای پیشگیری اجتماعی فردمدار توسط دیگر کشورهاست.

۲.۲.۲. برنامه‌پایش

حملات تروریستی یازده سپتامبر موجب شد تا سیاست‌گذاران جنایی انگلستان برنامه‌پایش را بر اساس راهبردهای افراط‌زداپانه پیش‌بینی کنند. این کشور نقش گروه‌های جهادی را بیش از

هر عامل دیگری برجسته می‌داند، بر همین اساس تمرکز و تأکید اصلی این برنامه، مقابله با افکار بنیادگرایانه و افراطی مذهبی است.^۱ در خصوص پیشگیری از جرایم تروریستی بین‌المللی، مهم‌ترین اقدام این برنامه مقابله با شکل‌گیری نسل جدید القاعده بود. از سال ۲۰۰۶ م کمیته پیشگیری از تروریسم تحت اداره وزارت کشور انگلستان، پیشگیری از بنیادگرایی را مدنظر قرار داده است و با توجه به نقش مهم و کارکرد اثربخش برنامه پایش در افراط‌زدایی این برنامه از سال ۲۰۱۲ م به صورت سراسری در کشورهای انگلستان و ولز انجام می‌شود.^۲

راهبرد عملی برنامه پایش^۳

1. Nesser, P. *Jihad in Europe: A survey of the motivations for Sunni-Jihadist terrorism in postmillennium Europe*. Kjeller: Forsvarets Forskningsinstitutt Norwegian Defense Research Establishment. 2004:p 41.

2. Contest The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. HM Government, 2018: p 12.

3. Ibid.p 54.

بر اساس رسالت اصلی برنامه‌پایش، دو گروه اصلی به عنوان آماج برنامه‌های پایش قرار می‌گیرند. این دو دسته از افراد عبارت‌اند از: اعضای گروه‌های تروریستی و افراد در معرض خطر. با توجه به آنکه افراط‌گرایی یکی از علل اصلی ارتکاب جرایم تروریستی است، حتی با فرض محکوم و مجازات شدن تروریست‌ها نیز نمی‌توان امیدوار به توقف بزهکاری بود؛ زیرا شدت افکار بنیادگرایانه در تروریست‌ها به اندازه‌ای است که شاید مجازات شدن را نیز به مثابه یک عمل محرک ارتکاب جرم در نظر گیرند و به بهانه انتقام مجدد مرتکب جرم تروریستی شوند. به همین دلیل، در برنامه‌های پیشگیرانه افراط‌زدایانه، رویکرد موجود قدری تغییر می‌کند و به پیشگیری ثالث نیز می‌رسد؛ بدین معنا که چنانچه فردی مرتکب جرم شود و پس از اثبات جرم، مجازات در مورد وی اعمال شود، پس از آزادی بتوان برنامه‌های افراط‌زدایانه را در قالب برنامه‌های پیشگیری اجتماعی در مورد وی اعمال کرد.^۱ بر همین اساس است که اگر دیدگاه‌ها و تفسیرهای افراطی افراد تغییر نماید، رفتار آنان نیز تغییر خواهد کرد. تحت تأثیر همین افکار افراطی جرم‌زاست که برخی مرتکب خشونت‌بارترین رفتارهای تروریستی می‌شوند، لذا اصلاح عقاید و باورهای جرم‌زا می‌بایست یکی از اولویت‌های سیاست‌گذاران جنایی در راستای پیشگیری از جرم یا تکرار آن باشد.

مهم‌ترین برنامه‌های افراط‌زدایانه شامل آموزش، ارتباطات اجتماعی مؤثر، معرفت‌شناسی دینی و پذیرش تنوع فرهنگی است. با به رسمیت شناختن این برنامه‌ها، نهادهای مختلف همچون مدارس، رهبران اجتماعی، والدین و... می‌توانند اشخاص را در قالب یک برنامه پیشگیرانه اجتماع‌محور به سمت افراط‌زدایی سوق دهند.^۲ بر اساس یافته‌های وزارت کشور انگلستان، افراط‌زدایی، فرایند استخدام اعضای تازه وارد را برای گروه‌های تروریستی دشوار می‌کند. این امر علاوه بر آنکه موجب می‌شود تا نسل جدیدی از تروریست‌ها شکل نگیرد، باعث مختل شدن و از بین رفتن شبکه‌های ارتباطی گروه‌های تروریستی می‌شود. برای نمونه، امینه^۳ یکی از نوجوانان شهر لندن بود که در سال ۲۰۱۵ م قصد سفر به کشور سوریه را داشت. متعاقب اطلاع مدرسه، تحت برنامه‌پایش پرونده‌ای در مورد زندگی امینه تشکیل شد. مدیران مدرسه

1. Home Affairs Select Committee. Project CONTEST: *The Government's Counter-Terrorism Strategy*. London: HMSO, HC 212 of 2008-09, 2009.

2. Communities and Local Government Select Committee, 'Preventing Violent Extremism: Sixth Report of Session 2009-10' (HMSO 2010).

3. Amine

متوجه شدند که وی مورد خشونت خانگی قرار گرفته و والدین او نیز طلاق گرفته‌اند. به همین دلیل، وی راه برون‌رفت از شرایط خود را در پیوستن به گروه‌های تروریستی پیدا کرده بود. با این حال، نهادهای محلی در کنار مدرسه، از مشاوران مذهبی و روان‌شناسان کمک گرفتند و با پیوند آمینه با مادرش، وی را به زندگی سالم برگرداندند.^۱

به‌رغم آنکه برنامهٔ پایش در کشور انگلستان در ابتدا برای محکومان جرایم تروریستی استفاده شده، در واقع نوعی پیشگیری ثالث محسوب می‌شود، اما می‌توان در پرتو اصلاحات صورت گرفته توسط اصول راهنمای پیشگیری از جرایم موضوع قانون امنیت و ضد تروریسم مصوب ۲۰۱۵ م ایده آن را در قالب برنامهٔ پیشگیری اولیه و ثانویه نیز به کار گرفت. به عبارت دیگر، می‌توان برنامهٔ پایش را برای آحاد جامعه و افراد در معرض خطر اجرا نمود. با این حال، چون اجرای برنامهٔ پایش برای تمامی اعضای جامعه ممکن است سخت و بلکه غیرممکن باشد، پس به نظر می‌رسد که بهترین گروه هدف در برنامه‌های افراط‌زدایانه، افراد در معرض خطر باشند. به همین دلیل، در اولین گام فرایند پایش به افراد در معرض خطر توجه شده است. از این رو، متغیرهایی چون فشار خانواده یا گروه دوستان، اثرپذیری از اینترنت، رفتارهای ضد اجتماعی، تنش‌های خانوادگی، جرایم نفرت‌آمیز و ... در زمرهٔ شاخص‌هایی هستند که افراد را در معرض خطر قرار می‌دهند.

پس از شناسایی افراد در معرض خطر، مجریان برنامه‌های پایش و مقامات محلی مکلف می‌شوند تا از طریق بهبود شرایط فرد در معرض خطر، خدمات عمومی مانند خدمات بهداشتی، تأمین اجتماعی، رفاه، خدمات جوانان و مدیریت بزهکاران را در مورد وی به کار گیرند. با این حال، گام مهم‌تر در پایش افراد در معرض خطر، خنثی‌سازی کلیه متغیرهای تسریع‌کنندهٔ جرم تروریستی است. این امور شامل قطع ارتباط با خانواده، پرهیز از حضور در مجامع بنیادگرا و ممنوعیت استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌شود. البته چنانچه، افکار بنیادگرایانه و افراطی در فردی رشد کرده باشد؛ به طوری که وی به عضویت گروه‌های تروریستی درآمده باشد یا قصد ایراد ضرر یا توانایی انجام آن را داشته باشد، برنامه‌های مهم‌تری در مورد وی اعمال می‌شود که از آن جمله می‌توان به نشست‌های حمایتی^۲ اشاره کرد. به عبارت دقیق‌تر، در این مرحله تلاش

1. Choudhury. T. **The role of Muslim Identity politics in radicalization** [online]. Department of Communities and Local Government. Available at: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/452628.pdf>,
2. support meetings

می‌شود تا از طریق برنامه‌های آموزشی و شرکت در برنامه‌های پیش، مانع از ارتکاب جرم توسط افراد شد. برای نمونه، یوسف، جوان ۲۴ ساله و دانشجو، پس از آشنایی با افراد رادیکال مذهبی، قصد پیوستن به گروه‌های تروریستی را داشت. وی در ابتدا، با تأسیس یک سایت و مدیریت آن، در صدد بود تا افکار افراطی را تبلیغ کند. پس از اطلاع دانشگاه از این خطر، وی تحت برنامه‌های پیش قرار گرفت و پس از چند جلسه مشاوره، از پیوستن به گروه‌های تروریستی منصرف شد. وی تا پایان تحصیل خود در دانشگاه و حتی پس از آن، تحت تأثیر برنامه‌های پیش به یک زندگی سالم برگشت.^۱ در نهایت، بر اساس یافته‌های مطالعات صورت گرفته، در سال ۲۰۱۷ م ۱۸۱ برنامه اجتماع‌محور در خصوص افراط‌زدایی در انگلستان انجام شده که ۵۴ درصد آنها در مدارس و با هدف رد اندیشه‌های رادیکال‌گونه بوده است. این برنامه‌ها موجب شده‌اند تا ۱۲۶۷ فرد خطرناک بنیادگرا از سال ۲۰۱۲ م تا کنون و تحت برنامه‌های پیش از ارتکاب جرایم تروریستی انصراف دهند.^۲ این یافته‌ها در قالب نظام ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌ها نشان می‌دهد که برنامه پیش در کشور انگلستان موفق عمل کرده است. به همین دلیل، ایده‌های موجود در این برنامه توسط برخی دیگر از کشورها مورد توجه قرار گرفته است.

۲.۲.۳. افراط‌زدایی در کمپ‌های مهاجران و پناهجویان

ایده اولیه شکل‌گیری کمپ‌های افراطی‌زدابانه به تجربه کشور فرانسه برمی‌گردد. پس از حملات تروریستی در این کشور، کمپ‌های فوق در قالب برنامه‌های پیشگیرانه تأسیس شدند.^۳ بر اساس آموزه‌های جرم‌شناختی، آماج اصلی این برنامه‌ها، افراد دارای حالت خطرناک بالا برای ارتکاب جرایم تروریستی یا اعضای جدا شده از گروه‌های تروریستی بودند. با وجود تأسیس این کمپ‌ها در اواخر سال ۲۰۱۴ م در فرانسه، عمر آنها دیری نپایید؛ زیرا از یک‌سو، ارزیابی عملکرد این نهاد در پرتو ارزیابی برنامه‌های سیاست‌مندان نشان داد که میزان موفقیت این سیاست تنها ۱۸ درصد بوده است؛ از سوی دیگر، شناسایی افراد و ملزم کردن آنها به حضور در کمپ‌ها موجب نقض حقوق فردی می‌شد و به همین دلیل، دغدغه‌های حقوق فردی در این حوزه مورد توجه

1. Channel Duty Guidance: Protecting vulnerable people from being drawn into terrorism, Statutory guidance for Channel panel members and partners of local panels. 2018.

2. Stern, J. "Mind over Martyr: How to Deradicalize Islamic Extremists", *Foreign Affairs* 89, No. 1, 2018: p 99.

3. Omwega, M. Role. Elizabeth. & Ndiku, Lazarus. "Preventing Youth From Terrorist Radicalization AND Recruitment". *Baraton Interdisciplinary Research Journal*. 6. 2016: p 166.

قرار گرفت. علاوه بر آن، آزادی‌خواهان و طرفداران جریان لیبرالیسم در فرانسه نیز با تأکید بر خطرناک بودن توسل به عدالت سنجشی، به توقف اجرای این برنامه کمک کردند.^۱ با وجود شکست این سیاست در فرانسه، اما ایده اصلی آن در قالبی دیگر توسط کشورهای مختلف اروپایی استفاده شد. با این حال، تفاوت در اینجاست که در ایده جدید، افراطی‌زدایی نه در کمپ‌های اختصاصی، بلکه در کمپ‌های پناهجویان و مهاجران اجرا می‌شود. با توجه به آنکه عمده افکار رادیکال‌گونه برگرفته از قرائت‌های ناصحیح دینی است، برخی کشورهای اروپایی مانند هلند، بلژیک و آلمان با درک صحیح نقش افراط‌گرایی در جرایم تروریستی، اجرای این برنامه‌ها را به کمپ‌های مهاجران منتقل کرده‌اند. بر اساس برآوردها، از زمان شکل‌گیری گروه داعش و آغاز تحركات در کشورهای عراق و سوریه، چیزی نزدیک به سی میلیون نفر از خاورمیانه به کشورهای اروپایی مهاجرت کرده‌اند.^۲ این افراد به دلیل مسلمان بودن با آداب، رسوم و فرهنگ خاص خود وارد اروپا شده، با یک فرهنگ جدید آشنا می‌شوند. در این شرایط، تعارض فرهنگی پیش‌آمده ممکن است خود به یک عامل جرم‌زا تبدیل شود. برای حل تعارض فرهنگی و پیشگیری از افراطی‌گرایی، مهاجران و پناهجویان در کمپ‌های نگهداری و شناسایی تحت برنامه‌های افراط‌زدایی قرار می‌گیرند.

اتخاذ یک سیاست‌گذاری پیشگیرانه جامع در این حوزه مستلزم آن است که افراد حاضر در کمپ، تحت نیازهای جامعه در معرض برنامه‌های پیش‌گفته قرار بگیرند. بر این اساس، عدم پیوستن به گروه‌های تروریستی و پیشگیری از خشونت در مرکز ثقل برنامه‌های مهاجران و پناهجویان قرار می‌گیرد.

اولین برنامه اتخاذ شده در کمپ‌های مهاجران و پناهجویان، آموزش صحیح است. در این شرایط، از طریق برنامه‌های آموزشی و ضمن گذراندن دوره خاص در کمپ به منظور شناسایی و انجام امور پذیرش شهروندی کشور متبوع، جوانان در معرض برنامه‌های رادیکال‌زدایانه قرار می‌گیرند. بر اساس یافته‌ها، اجرای این برنامه‌ها در کمپ‌ها به نحو مؤثری در پیشگیری از

1. Kruglanski. Arie. and Katarzyna Jaško. Erica Molinario, David Webber. *Potential for radicalization amongst Syrian refugees in Jordan and Lebanon: Risks, factors, and implications*. College Park, MD: START. 2018: p 19.

2. Leenders. R. "Refugee Warriors or War Refugees? Iraqi Refugees' Predicament in Syria, Jordan and Lebanon." *Mediterranean Politics - MEDITERR POLIT*, 14, 2019: p 343.

افراط‌گرایی در افراد نقش داشته است.^۱ یکی دیگر از تدابیر خاص در این حوزه، آموزش‌های شغلی است. با توجه به آنکه عدم درآمد کافی و فقدان شغل ممکن است فرد را در برابر وسوسه‌های مالی گروه‌های افراطی تحریک کند، لذا آموزش شغل‌های مختلف یکی از مهم‌ترین برنامه‌هایی است که در کمپ‌ها انجام می‌شود. در این شرایط، افراد به عنوان کارآموز در شغل‌های مختلف مشغول می‌شوند و پس از دریافت گواهی مهارت و بعد از خروج از کمپ وارد شغل می‌شوند. بر اساس آمار کمیسیون پناهنجویان ملل متحد، در سی و چهار کشور که از برنامه‌های آموزشی شغلی در کمپ‌ها استفاده کرده‌اند، تنها نیم درصد پناهنجویان و مهاجران به گروه‌های تروریستی پیوسته‌اند.^۲ این امر که می‌تواند مؤید موفقیت‌آمیز بودن این تدبیر باشد، مورد توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته است. در هر حال، دولت‌ها باید هرچه سریع‌تر فرایند خروج پناهنجویان و مهاجران را از کمپ‌ها فراهم کنند؛ زیرا حضور بلندمدت در کمپ‌ها خود خطر افراط‌گرایی را به همراه دارد.

1. Jiménez Sánchez, C. "Refugee women in the Sahrawi camps: towards gender equality". *International Journal of Gender Studies in Developing Societies*. 2016: p 319.

2. United Nations High Commissioner for Refugees, 2019. **2016-2019 UNHCR Implementation of the Policy on Cash-Based Interventions**. UNHCR. <https://www.unhcr.org/protection/operations/5dde6f0d4/2016-2019-unhcr-implementation-policy-cash-based-interventions.html> (December 4, 2019). UNHCR. (n.d.). Syria 3RP 2019-2020 Regional Strategic Overview. Retrieved October 17, 2019, Available at: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/67370>.

نتیجه‌گیری

از آنجا که باورهای تروریستی یک منشأ مهم در ارتکاب جرایم تروریستی است، مداخلات زودرس برای از بین بردن باورهای تروریستی نقش زیادی در پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی دارد. با این حال، برنامه‌های پیشگیری اجتماعی در این حوزه می‌تواند سه دسته مهم را دربرگیرد: دسته اول در حوزه برنامه‌های پیشگیری اجتماعی، افرادی هستند که ممکن است در معرض خطر ارتکاب جرایم تروریستی باشند. برای نمونه، حضور در یک خانواده که برخی از اعضای آن عضو گروه‌های تروریستی هستند یا زندگی در مکانی که تروریست‌پرور است، احتمال درگیر شدن افراد با جرایم این حوزه را افزایش می‌دهد. بدین‌سان، مداخلات زودرس در این حوزه، در گام اول افراد در معرض خطر را قرار می‌گیرد. دسته دوم افرادی هستند که به تازگی عضو گروه‌های تروریستی شده‌اند. البته امکان موفقیت برنامه‌های افراط‌زدایی در خصوص اعضای پایدار و قدیمی گروه‌های تروریستی پایین است؛ زیرا باورهای عمیق بنیادگرایانه آن‌چنان در اعتقادات این افراد رشد کرده است که در عمل امکان تغییر آنها وجود ندارد. به همین دلیل، امروزه تلاش می‌شود تا برنامه‌ها و تدابیر پیشگیری اجتماعی در اعضای تازه وارد گروه‌های تروریستی اعمال شود. با این حال، به‌رغم اینکه تحقق اهداف برنامه‌های پیشگیری اجتماعی از تروریسم زمان‌بر است، نتایج حاصل از اجرای آن مؤثرتر و پایدارتر خواهد بود.

در این میان، شهروندان نسبت به موضوع جرایم تروریستی و امنیت بسیار حساس هستند و کنشگران سیاسی احساس می‌کنند به سرعت باید با رویکردهای واکنشی‌سختگیرانه یا کنشی‌موقعیت‌مدار به این نگرانی‌ها واکنش نشان دهند. در این بستر، اجرای برنامه‌های پیشگیری اجتماعی از جرم که با رویکرد جامعوی یا فردی درصدد توجه به علت‌های بنیادین رفتارهای تروریستی است، با چالش جدی روبرو می‌شود. به عبارت دیگر، توجه افراطی به افکار عمومی و سیاست‌زدگی سیاست‌مداران گاه موجب می‌شود که سیاست‌گذاران جنایی به جای حل علمی و مطالعه شده مسئله بزهکاری، به استناد کارنامه منفی سیاست پیشگیری اجتماعی از جرم و بازپروری بزهکاران در دهه‌های پیشین، به رویکردهایی که ذاتاً سطحی، مقطعی و تسکین‌دهنده هستند، متوسل شوند. در عین حال، به این نکته توجه نمی‌کنند که رشد جرایم تروریستی و خشن شدن مجرمان و جامعه، محصول گفتمان، عملکرد و به عبارت بهتر، سیاست‌گذاری آنها نیز است.

رشد جرایم تروریستی و چالش‌هایی که این «آبر جرم» برای مردم و حکومت ایجاد می‌کند، موجب شده است که سیاست‌گذاران جنایی ایران مشکل جرایم تروریستی را بیش از گذشته درک کنند. بر همین اساس، در بند «ح» ماده ۱۰۵ قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴، به‌کارگیری همه امکانات جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با خشونت‌گرایی، تروریسم و افراط‌گرایی پیش‌بینی شده است. حال از آنجا که حداقل در یک سند بالادستی به نوعی، به سیاست جنایی ترکیبی که شامل تمام انواع راهکارهای رویارویی با جرایم تروریستی می‌شود، اشاره شده است؛ باید به تدابیر پیشگیرانه اجتماعی نیز توجه ویژه شود. با توجه به ماده ۳ قانون پیشگیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۹۴، یکی از وظایف شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم تعیین راهبردها، سیاست‌های اجرایی و برنامه‌های ملی پیشگیری از وقوع جرم در چهارچوب قوانین و سیاست‌های کلی نظام است. بر این اساس، این سؤالات مطرح می‌شود که در نظام پیشگیری از جرم در کشور ایران، چه سیاست‌هایی از نظر پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی اتخاذ شده است؟ آیا در زمینه پیشگیری اجتماعی با توجه به عوامل نقش‌آفرین، برنامه‌ریزی‌های لازم صورت گرفته است؟ با جستجو در سیاست‌های موجود می‌توان گفت که سیاست‌های منسجمی در این زمینه طراحی نشده است و علاوه بر نهادهای رسمی مانند مدرسه، نهادهای غیررسمی و مردمی نیز نقش‌چندانی در پیشگیری اجتماعی از جرایم تروریستی ندارند. از همین رو، از آنجا که جرم‌شناسی تروریسم در متون علوم جنایی ایران از غنای چندانی برخوردار نیست، ضرورت پیش‌بینی هسته پژوهشی جرم‌شناسی تروریستی در دانشکده‌های حقوق احساس می‌شود. همچنین، سازمان‌های مردم‌نهادی که در حوزه‌های اخلاقی، دینی و خانواده فعالیت می‌کنند، می‌توانند با همسو کردن جریان‌ات و مشارکت اجتماعی به پیشگیری از عضویت افراد در گروه‌های تروریستی کمک قابل توجهی نمایند. در نهایت، آموزش همگانی از طریق افزایش آگاهی عمومی و حساس‌سازی جامعه در راستای مشارکت در پیشگیری از هرگونه رفتارهای افراطی و خشونت‌آمیز و محافظت از جان و مال خود در برابر جرایم تروریستی می‌تواند در تحقق اهداف پیشگیری اجتماعی در این حوزه مؤثر باشد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. ابراهیمی، شهرام، *جرم‌شناسی پیشگیری*، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.
۲. دورکیم، امیل، *درباره تقسیم کار اجتماعی*، ترجمه باقر پرهام بابل، تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۷.
۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین و حمید هاشم بیکی، *دانشنامه جرم‌شناسی*، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۷.
۴. صالحی، کریم، *پیشگیری اولیه مدرسه‌محور از بزهکاری*، در: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *دایره‌المعارف علوم جنایی*، کتاب چهارم، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸.
۵. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *پیشگیری از جرم: از آموزه‌های جرم‌شناختی تا قانون‌گذاری جرم‌شناختی*، مجموعه سخنرانی‌های همایش ملی علمی-کاربردی پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه، دادسرای عمومی و انقلاب مشهد، جلد ۱، ۱۳۸۹.

مقاله

۶. امیددی، جلیل، *ارزیابی انتقادی طرح تشدید مجازات جرایم اخلال در طرح امنیت روانی جامعه*، در: نجفی ابرندآبادی، علی حسین، *علوم جنایی (مجموعه مقالات)*، نکوداشت دکتر محمد آشوری، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶.
۷. شبیری، عباس، *سیاست‌گذاری جنایی: از کنترل درونی تا کنترل بیرونی*، فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، پاییز ۹۷، شماره ۳.
۸. قماش، سعید و الناز جهانگیری، *پیشگیری شناختی*، فصلنامه تحقیقات حقوقی، پاییز ۹۶، شماره ۷۹.
۹. قماش، سعید و مرتضی عارفی، *موانع سیاسی و اقتصادی پیشگیری اجتماعی از جرم*، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، بهار و تابستان ۹۶، شماره ۱۳.

ب) منابع انگلیسی

Books

10. Contest The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism. HM Government, 2018.
11. Home Affairs Select Committee. Project CONTEST: *The Government's Counter-Terrorism Strategy*. London: HMSO, HC 212 of 2008-09, 2009.
12. Jiménez Sánchez, C. "Refugee women in the Sahrawi camps: towards gender equality". *International Journal of Gender Studies in Developing Societies*. 2016.
13. Kruglanski, Arie. and Katarzyna Jaško. Erica Molinaro, David Webber. *Potential for radicalization amongst Syrian refugees in Jordan and Lebanon: Risks, factors, and implications*. College Park, MD: START. 2018.
14. LaFree, G. Dugan, L. Miller. E. *Putting Terrorism in Context: Lessons from the Global Terrorism Database*. New York, NY: Routledge, 2014.
15. Nesser, P. *Jihad in Europe: A survey of the motivations for Sunni-Jihadist terrorism in postmillennium Europe*. Kjeller: Forsvarets Forskningsinstitutt Norwegian Defense Research Establishment. 2004.
16. Precht, T. *Home grown terrorism and Islamist radicalisation in Europe: From conversion to terrorism*, Denmark: Ministry of Justice, 2007.
17. Simon, R, Tranel, A. *Women Terrorists, in: Criminologists on Terrorism and Homeland Security*, Cambridge University Press, 2011.
18. Spalek, B. (ed.). *Counter-Terrorism: Community-Based Approaches to Preventing Terrorism Crime*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2012.
19. UN Document. *Program of Religious Activists and Leaders in Violence Prevention*. Article 5.
20. UNESCO. *A Teacher's Guide on The Prevention of Extremism*. United Nations Publication. 2016.

Articles

21. Al-Shishani, M. B. "Taking al Qaeda's Jihad to Facebook". *The Jamestown Foundation: Terrorism Monitor*. 8(5). 3. 2010.
22. Boucek, C. "Extremist reeducation and rehabilitation in Saudi Arabia". *In Criminology of Terrorism*. Björge & Horgan. 2009.
23. Channel Duty Guidance: Protecting vulnerable people from being drawn into terrorism, Statutory guidance for Channel panel members and partners of local panels. 2018.

24. Choudhury. T. **The role of Muslim Identity politics in radicalization** [online]. Department of Communities and Local Government. Available at: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/452628.pdf>
25. Communities and Local Government Select Committee, 'Preventing Violent Extremism: Sixth Report of Session 2009-10' (HMSO 2010).
26. Decker. S. H and Pyrooz, D. C. "I'm down for a Jihad": How 100 years of gang research can inform the study of terrorism, radicalization, and extremism." *Perspectives on Terrorism*, 9, 2015.
27. Doosje. B and Others. "Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice, and perceived group threat". *Journal of Social Issues*. 69(3). 2013.
28. Freilich. J. D. and LaFree. G. "Criminology theory and terrorism". *Terrorism and Political Violence*. 27. 2015.
29. Gottfredson, M. and Hirschi. T. "The true value of Lambda would appear to be zero: An essay on career criminals, criminal careers, selective incapacitation, cohort studies, and related topics". *Criminology* 24(2). 1986.
30. Hogg, M. A. Meehan. C. Farquharson. J. "The solace of radicalism: Self uncertainty and group identification in the face of threat". *Journal of Experimental Social Psychology*. 46. 2010.
31. Joosse. P. "Leaderless resistance and ideological inclusion: The case of the earth liberation front." *Terrorism and Political Violence*. 19. 2007.
32. Leenders. R. "Refugee Warriors or War Refugees? Iraqi Refugees' Predicament in Syria, Jordan and Lebanon." *Mediterranean Politics - MEDITERR POLIT*, 14, 2019.
33. Matsumoto. D and others. "Emotions expressed in speeches by leaders of ideologically motivated groups predict aggression". *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 6. 2014.
34. McCauley. C and Moskaleiko, S. "Mechanisms of political radicalization: Pathways toward terrorism". *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 2002.
35. Omwega. M. Role. Elizabeth. & Ndiku, Lazarus. "Preventing Youth From Terrorist Radicalization AND Recruitment". *Baraton Interdisciplinary Research Journal*. 6. 2016.

36. Rogers. M. B. and others. "The role of religious fundamentalism in terrorist violence: A social psychological analysis". *International Review of Psychiatry (Abingdon, England)*, 19(3). 2017.
37. Stern. J. "Mind over Martyr: How to Deradicalize Islamic Extremists", *Foreign Affairs* 89, No. 1, 2018.
38. United Nations High Commissioner for Refugees, 2019. **2016-2019 UNHCR Implementation of the Policy on Cash-Based Interventions.** UNHCR. <https://www.unhcr.org/protection/operations/5dde6f0d4/2016-2019-unhcr-implementation-policy-cash-based-interventions.html> (December 4, 2019). UNHCR. (n.d.). Syria 3RP 2019-2020 Regional Strategic Overview. Retrieved October 17, 2019, Available at: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/67370>.

